

De uitvoerigste bespreking van deze vraag geeft ons Marx in zijn kritiek op het program van Gotha (zijn brief aan Bracke van 5 Mei 1875, eerst in 1891 gepubliceerd in de „Neue Zeit”, IX, I; in het russisch afzonderlijk verschenen). Het polemische deel van deze waardevolle uitgave, dat uit een kritiek op de Lassaleanen bestaat, heeft het positieve deel er van naar den achtergrond gedrongen; en juist dit laatste deel geeft een onderzoek over het verband tusschen de ontwikkeling van het communisme en het afsterven van den staat.

1. Stelling der Vraag door Marx.

Bij oppervlakkige vergelijking van den brief van Marx aan Bracke van den 5den Mei 1875 en den boven besproken brief van Engels aan Bebel van 18 tot 28 Maart 1875, zou het kunnen schijnen, dat Marx veel meer „aanhanger van den staat” was dan Engels, en dat het onderscheid in de meening van beide mannen over den staat zeer belangrijk was.

Engels schrijft aan Bebel: „men moest het heele gepraat over den staat laten vallen”, het woord staat uit het program schrappen en in zijn plaats het woord „gemeenschap” zetten; Engels zegt zelfs: de Commune is reeds geen staat in den eigenlijken zin van het woord geweest. Marx daarentegen spreekt van „den toekomstigen staat der communistische maatschappij”, d. w. z. het heeft den schijn of hij de noodzakelijkheid van den staat zelfs bij het communisme erkent.

Maar zulk eene opvatting zou toch totaal valsch zijn. Eene nadere beschouwing toont, dat de gedachten van Marx en Engels over den staat dezelfde zijn, en dat de aangehaalde uitdrukking van Marx met name op dezen afstervenden staat betrekking heeft.

Het is duidelijk, dat er geen sprake zijn kan van de bepaling van het oogenblik van het toekomstige afsterven van den staat, te meer, daar dit natuurlijk een langdurig proces is. Het schijnbare verschil tusschen Marx en Engels is te verklaren door het verschil der taak, die zij zich stellen, en van het doel, dat zij vervolgen. Engels had tot taak om aan Bebel, aanschouwelijk, scherp, in groote trekken de heele onzinnigheid der het meest voorkomende (en voor

een niet gering deel door Lassalle vertegenwoordigde) vooroordeelen over den staat te toonen. Marx raakt deze vraag slechts even, maar zijn oog is op een ander onderwerp gericht: op de ontwikkeling der communistische maatschappij.

De geheele theorie van Marx is eene toepassing der ontwikkelingsleer — in haar konsekwentste, volkomenste, doordachtste en aan inhoud rijkste vorm — op het moderne kapitalisme. Het is natuurlijk, dat zich daarbij ook de vraag verhief naar de toepasselijkheid dezer theorie op de naderende ineenstorting van het kapitalisme en de toekomstige ontwikkeling van het toekomstige communisme.

Op grond van welke gegevens kan men dan de vraag naar de toekomstige ontwikkeling van het komende communisme opwerpen?

Op grond van het feit, dat het communisme uit het kapitalisme te voorschijn komt, zich historisch uit het kapitalisme ontwikkelt, en het resultaat vormt van de werkingen van die openbare macht, die door het kapitalisme wordt voortgebracht. Bij Marx vinden wij geen spoor van een poging utopieën te verzinnen, „ins blaue hinein” te fantaseeren over datgene wat men niet weten kan. Marx stelt het vraagstuk van het communisme, zooals een natuurvorschier de vraag zou stellen naar de ontwikkeling van eene nieuwe, laat ons zeggen biologische soort, van welke bekend was, dat zij zoo en zoo is ontstaan en in deze of die bepaalde richting zich wijzigt.

Marx wijst in de eerste plaats die verwarring af, die het program van Gotha brengt in het vraagstuk van de wederzijdsche betrekkingen tusschen staat en maatschappij.

..... „De „tegenwoordige maatschappij” is de kapitalistische maatschappij, die in alle cultuurlanden bestaat, meer of minder vrij van middeleeuwsche bijmengsels, meer of minder gewijzigd door de bijzondere historische ontwikkeling van ieder land, meer of minder ontwikkeld. De „tegenwoordige staat” daarentegen wisselt met de landsgrenzen. Hij is een andere in het pruisisch-duitsche rijk dan in Zwitserland, in Engeland een andere dan in de Vereenigde Staten. De „tegenwoordige staat” is dus een verzinsel.”

„Maar toch hebben de verschillende staten der ver-

schillende cultuurlanden, ondanks hun bont verschil in vorm, alle dit gemeen, dat zij op den bodem staan der moderne burgerlijke maatschappij, alleen van een meer of minder kapitalisch ontwikkelde. Zij hebben dus ook zekere wezenlijke karaktertrekken gemeen. In dezen zin kan men van „tegenwoordigen staat” spreken, in tegenstelling tot de toekomst, waarin zijn tegenwoordige wortel, de burgerlijke maatschappij, afgestorven is.”

„Dan rijst de vraag: welke verandering zal de staat in eene communistische maatschappij ondergaan? Met andere woorden: welke maatschappelijke functies blijven er dan over, die met de tegenwoordige functies van den staat te vergelijken zijn? Deze vraag kan alleen wetenschappelijk beantwoord worden, en men komt het probleem door een duizendvoudige samenstelling van het woord volk met het woord staat geen vlooiersprong nader.”

(„Neue Zeit” 1890—1891, V, I, blz. 572—573.)

In dezen hoon op het gepraat over den „volksstaat” bestaat de stelling van de vraag door Marx, en hij waarschuwt er voor om bij de wetenschappelijke beantwoording dezer vraag met andere grootheden te werken, dan met de wetenschappelijk vaststaande.

Het eerste, wat absoluut zeker vaststaat, wat door de geheele ontwikkelingstheorie, de geheelé wetenschap in het algemeen bevestigd wordt, — en wat de utopisten vergaten, wat de tegenwoordige opportunisten, die voor de sociale revolutie terugdeinzen, vergeten, — dat is de omstandigheid dat geschiedkundig een bijzonder stadium of eene bijzondere etappe van den overgang van het kapitalisme tot het communisme onvoorwaardelijk voorhanden moet zijn.

2. Overgang van het Kapitalisme tot het Communisme.

..... „Tusschen de kapitalistische en de communistische maatschappij” — zoo gaat Marx voort — „ligt de periode der revolutionaire verandering van de eene in de andere. Met deze komt overeen ook eene politieke overgangperiode, welker staat niets anders zijn kan dan de revolutionaire diktatuur van het proletariaat.” (Blz. 373.)

Deze gevolgtrekking berust bij Marx zoowel op de ontleding der rol, die het proletariaat in de moderne kapitalistische maatschappij speelt, als op de feiten der ontwikkeling dezer maatschappij en op de onverzoenlijkheid der tegenstellingen der belangen van het proletariaat en de bourgeoisie.

Vroeger werd deze vraag ongeveer aldus gesteld: om de vrijheid te krijgen, moet het proletariaat de bourgeoisie nederwerpen, de politieke macht veroveren en zijne revolutionaire dictatuur instellen.

Nu echter wordt het vraagstuk iets gewijzigd: de overgang van de kapitalistische maatschappij — die zich naar het communisme heen ontwikkelt — in de communistische maatschappij is ondenkbaar zonder eene „politieke overgangsperiode”, en de staat van deze periode kan niets anders zijn dan de revolutionaire dictatuur van het proletariaat.

In welke verhouding staat dus deze dictatuur tot de democratie?

Wij zagen, dat het „Communistisch Manifest” de twee begrippen: „organisatie van het proletariaat tot heerschende klasse” en „verovering der democratie” naast elkander stelt. Op grond van al het gezegde laat zich nu precieser onderzoeken, hoe de democratie zich bij den overgang van het kapitalisme tot het communisme, verandert.

In de kapitalistische maatschappij hebben wij, onder de gunstigste omstandigheden, eene meer of minder volkomen democratie in de democratische republiek. Maar deze democratie is altijd eng opgesloten in het raam der kapitalistische uitbuiting, en blijft dus altijd slechts eene democratie voor de minderheid, alleen voor de bezittende klasse, voor de rijken. De vrijheid voor de bezittende klasse blijft steeds ongeveer wat de vrijheid in de oude grieksche republieken was: een vrijheid der slavenbezitters. Tengevolge der kapitalistische uitbuiting worden de moderne loonslaven zoo zeer onderdrukt door den nood en het pauperisme, dat zij voor democratie en politiek niets over hebben, en bij het gewone vreedzame verloop der dingen is de meerderheid der bevolking feitelijk uitgesloten van de deelname aan het openbare leven.

Duitschland toont het duidelijkst de juistheid van deze bewering, juist omdat in dit land de constitutioneele wet-

telijkheid zich opvallend lang en vast, bijna eene halve eeuw (1871—1914) heeft gehandhaafd. In dezen tijd heeft de sociaaldemokratie daar meer dan in andere landen gedaan, om deze „wettelijkheid te benutten” en zij organiseerde een grooter percentage van arbeiders tot politieke partij dan ergens anders in de wereld.

Hoe groot is echter dit hoogste in eene kapitalistische maatschappij ooit voorgekomen percentage van politiek georganiseerde en politiek actieve loonslaven? Een millioen leden der sociaaldemokratische partij uit 15 millioen loonslaven! Drie millioen in vakvereenigingen georganiseerden uit 15 millioen!

Demokratie voor een verdwijnend kleine minderheid, democratie voor de rijken — daarin bestaat de democratie der kapitalistische maatschappij. Bekijkt men het mechanisme der kapitalistische democratie van naderbij, dan ontdekt men overal, zoowel aan de „kleine”, zoogenaamd kleine, details van het kiesrecht (bepaling van duur van verblijf, uitsluiting der vrouwen enz.), als aan de techniek der vertegenwoordigende lichamen, de feitelijke verhinderingen voor het recht van vergadering (openbare gebouwen zijn niet voor „proleten”), of aan de zuiver kapitalistische organisatie der dagbladpers, enz. enz. — overal ontdekt men beperking en nog eens beperking der democratie. Deze beperkingen, uitzonderingen, bijzondere bepalingen en hindernissen voor de armen lijken klein; vooral hem lijken zij zoo, die nooit aan eigen lijf den nood gekend heeft en nooit zelf met het leven der onderdrukte klassen in aanraking gekomen is (en daartoe behooren negen tienden, zoo niet negen-en-negentig honderdsten van alle burgerlijke politici en schrijvers), — maar alle tesamen genomen sluiten deze beperkingen de arme klassen van de politiek en de actieve deelname aan de democratie uit, ja stooten hen uit.

Marx heeft dezen kern der kapitalistische democratie uitstekend gepakt, waar hij bij de beschouwing der ervaringen der Commune zegt: den onderdrukten wordt eenmaal in de zooveel jaren veroorloofd, te beslissen, welke vertegenwoordiger der onderdrukkende klasse hen in het parlement vertegenwoordigen en onderdrukken zal!

Maar van uit deze kapitalistische democratie, — die on-

vermijdelijk benauwd is, in den grond de arme klasse zich ver van het lijf houdt en zeker door en door verleugend en huichelachtig is, van deze democratie kan de ontwikkeling niet eenvoudig, rechtuit en glad, gaan tot „steeds grotere en grotere democratie”, zooals de zaak zich afspiegelt in de hoofden van liberale professoren en burgerlijke opportunisten. Geenszins. De ontwikkeling vooruit, d. w. z. tot het communisme leidt over de diktatuur van het proletariaat en kan ook niet anders gaan, want niemand anders kan op eenige wijze den tegenstand der uitbuitende kapitalisten breken.

De diktatuur van het proletariaat, d. i. de verheffing van de voorhoede van de uitgebuite tot de heerschende klasse met het doel: de onderdrukking der uitbuiters, kan niet eenvoudig alleen eene verbreding der democratie geven. Tegelijk met de reusachtige verbreding der democratie, die eerst eene democratie der armen, eene democratie voor het volk en niet alleen eene democratie voor de goed verzorgden wordt, brengt de diktatuur van het proletariaat eene heelerij van vrijheidsbeperkingen der onderdrukkers, uitbuiters en kapitalisten. Wij moeten deze laatsten er onder houden, om de menschheid van de loonslavernij te bevrijden; hun tegenstand moet door geweld gebroken worden, — want het is slechts al te klaar, dat onderdrukking niet één is met vrijheid en democratie, en waar onderdrukking is, daar wordt ook geweld gebruikt.

Engels heeft het in zijn brief aan Bebel voortreffelijk uitgedrukt, wanneer hij zegt (zooals de lezer zich herinneren zal), dat het proletariaat „den staat” niet in het belang der vrijheid gebruikt, maar in het belang van de onderdrukking zijner tegenstanders, en zoodra van vrijheid sprake zijn kan, houdt de staat als zoodanig op te bestaan!

Democratie voor de kolossale meerderheid des volks, geweldadige onderdrukking, d. w. z. uitsluiting buiten de democratie, der uitbuiters en onderdrukkers van het volk — deze wijziging ondergaat de democratie bij den overgang van het kapitalisme tot het communisme.

Alleen in de communistische maatschappij, wanneer de tegenstand der kapitalisten reeds gebroken is, wanneer er geen klassen (d. i. geen onderscheid tusschen de individu-

eele leden der maatschappij in betrekking tot de gemeenschappelijke produktiemiddelen) meer bestaan, — eerst dan „houdt de staat op te bestaan en kan er van vrijheid sprake zijn”. Eerst dan is een werkelijk volkomen democratie mogelijk en kan zij feitelijk zonder eenige beperking verwezenlijkt worden. En eerst dan zal de democratie beginnen af te sterven ten gevolge van de eenvoudige omstandigheid, dat de menschen, bevrijd van kapitalistische slavernij, van de ontelbare gruwelen, brutaliteiten, onzinnigheden en gemeenheden der kapitalistische uitbuiting, tragsgewijze zich er aan zullen gewennen, de elementairste, eeuwen lang bekende en eeuwen lang gepredikte wetten van het samenleven te eerbiedigen en op te volgen, en wel zonder aanwending van geweld, zonder dwang, zonder onderdrukking en zonder het bijzondere toestel tot onderdrukking, dat staat wordt genoemd.

De uitdrukking: „de staat sterft af” is zeer gelukkig gekozen, want zij wijst zoowel op den langzamen en toch blijvenden voortgang van dit proces als op zijn elementair karakter. Alleen de gewoonte kan dit afsterven teweegbrengen en zal deze werking ook zeker teweegbrengen, want wij zien millioenenoudig om ons heen, hoe licht de menschen gewennen aan het volgen van zekere regelen, wanneer deze niet met uitbuiting verbonden zijn, wanneer er niets mee samengaat, dat protest en opstand uitlokt en de noodzakelijkheid van onderdrukking schept.

Dus: in de kapitalistische maatschappij hebben wij met eene besnedene, jammerlijke, valsche democratie te doen, eene democratie voor de bezittenden, de minderheid. De diktatuur van het proletariaat, de overgangsperiode tot het communisme zal voor de eerste maal de democratie geven aan het volk, de meerderheid, maar tegelijk zal zij noodzakelijk de minderheid, de uitbuiters onderdrukken. Het communisme alleen kan eene werkelijk volkomen democratie geven, en hoe volkomener deze democratie zal zijn, des te ontbeerlijker zal zij zijn en des te eerder zal zij afsterven.

Met andere woorden: in het kapitalistische stelsel hebben wij den staat in den eigenlijken zin van het woord, eene bijzondere machine tot de onderdrukking eener klasse door de andere en wel der meerderheid door de minderheid. Opdat

een zoodanig werk, als de stelselmatige onderdrukking der uitgebuite meerderheid door de uitbuitende minderheid, met succes bekroond worde, is er natuurlijk een uiterste hardheid noodig, een brutaliteit van onderdrukking, zijn er noodig heele zeeën van bloed, door welke de menschheid ook waadt op haar weg der slavernij, der lijfeigenschap en van den loonarbeid.

Verder, bij den overgang van het kapitalisme tot het communisme is de onderdrukking nog noodzakelijk, maar reeds is zij de onderdrukking der uitbuitende minderheid door de uitgebuite meerderheid. Het bijzondere toestel, de bijzondere onderdrukkingsmachine, „de staat” is nog noodzakelijk, maar het is reeds de overgangsstaat, geen staat meer in den eigenlijken zin van het woord, want de onderdrukking der uitbuitende minderheid door de meerderheid der vroegere loonslaven is iets naar verhouding zoo lichts, eenvoudigs en natuurlijks, dat zij veel minder bloed kosten zal dan de onderdrukking der opstandenen der slaven, lijfeigenen en loonarbeiders, en zij dus de menschheid ook goedkooper te staan komt. En zij is volkomen vereenigbaar met de uitbreiding der democratie tot zulk eene overweldigende meerderheid der bevolking, dat de noodzakelijkheid van eene bijzondere machine ter onderdrukking begint te verdwijnen. De uitbuiters zijn natuurlijk niet in staat het volk er onder te houden zonder eene hoogst gecompliceerde machinerie, maar het volk kan ook met een zeer eenvoudige „machine” de uitbuiters er onder houden, ja zelfs bijna zonder „machine”, zonder een bijzonder toestel, alleen met hulp der organisatie der gewapende arbeiders (b. v. op de wijze der raden of soviets der arbeiders- en soldaten-afgevaardigden).

Ten slotte wordt alleen door het communisme de staat geheel overbodig, want dan is er niemand meer tot onderdrukking, „niemand” in den zin van een klasse, in den zin van eene stelselmatige bestrijding van een bepaald deel der bevolking.

Wij zijn geen utopisten en loochenen volstrekt niet de mogelijkheid en onvermijdelijkheid van overtredingen van individuen, zoo goed als de noodzakelijkheid zulke overtredingen te onderdrukken. Maar, ten eerste, heeft men

daar geen afzonderlijke machinerie, geen afzonderlijk onderdrukkingsapparaat voor noodig; daarvoor zal het gewapende volk zelf wel zorgen, met dezelfde snelheid en hetzelfde gemak, waarmede de eerste de beste verzameling van menschen, zelfs in de tegenwoordige maatschappij, aan een kloppartij een einde maakt of een weerlooze vrouw beschermt voor geweld. En ten tweede, wij weten toch dat de maatschappelijke oorzaak van alle overtredingen der regelen der samenleving ten slotte te zoeken is in de uitbuiting der massa van het volk, zijn armoede en nood. Met het verwijderen van deze hoofdoorzaak zullen de overtredingen van zelf „afsterven”. Men kan niet weten, hoe snel en in welke volgorde dit gebeuren zal, maar wij weten toch zooveel, dat dit gebeuren zal. En met het afsterven der wetsovertredingen zal ook de staat afsterven.

Zonder zich met utopieën in te laten heeft Marx verder getoond, wat zich nu met betrekking tot de toekomst bepalen laat, n.l. het onderscheid tusschen de lagere en hogere fase (trap, etappe) der communistische maatschappij.

3. De eerste Fase der Communistische Maatschappij.

In zijn kritiek op het program van Gotha weerlegt Marx uitvoerig de gedachte van Lassalle, dat de arbeiders onder het socialisme de onverminderde of volle opbrengst van hun arbeid zullen krijgen. Marx toont aan, dat van den totalen arbeid der geheele maatschappij afgetrokken moeten worden de reservefondsen, zoo wel als het fonds tot uitbreiding der bedrijven, de kosten van vervanging der versleten machines enz.; verder van de gebruiksvoorwerpen de kosten van hun beheer, het onderhoud der scholen, ziekenhuizen, enz.

In plaats van de algemeene, vage, nevelachtige frase van Lassalle (de volle opbrengst van den arbeid — den arbeiders!) geeft Marx een exact overzicht, hoe de socialistische maatschappij eigenlijk zal hebben huis te houden. Marx toetst concreet de levensvoorwaarden van zulk eene maatschappij zonder kapitalisme en zegt daarbij:

„Waarmee wij het hier te doen hebben (bij de bespreking van het program der arbeiderspartij), is eene communistische maatschappij, niet zooals zij zich op haar

eigen grondslag ontwikkeld heeft, maar omgekeerd, zooals zij zoo juist uit de kapitalistische maatschappij voortkomt; die dus in elk opzicht, economisch, zedelijk, geestelijk, nog behebt is met de vlekken der oude maatschappij, uit welker schoot zij komt." (Blz. 566.)

Derhalve deze communistische maatschappij, die zoo even uit den schoot van het kapitalisme het licht der wereld heeft aanschouwd, die in elk opzicht nog den stempel draagt der oude maatschappij, — haar noemt Marx de „eerste” of lagere fase der communistische maatschappij.

Reeds zijn de produktiemiddelen niet meer het eigendom van enkele personen. De produktiemiddelen behooren aan de geheele maatschappij. Ieder lid der maatschappij vervult een bepaald deel maatschappelijk nuttigen arbeid en krijgt daarvoor van de maatschappij een bewijs, een zekere hoeveelheid gearbeid te hebben. Op dit bewijs ontvangt hij uit de openbare magazijnen der gebruiksvoorwerpen eene daarmee overeenkomende hoeveelheid produkten. Na aftrek der arbeidshoeveelheid, die op rekening van het openbare fonds komt, krijgt dus ieder arbeider van de maatschappij zooveel, als hij haar gegeven heeft.

Schijnbaar heerscht dus „gelijkheid”.

Wanneer evenwel Lassalle van deze orde van zaken (die men gewoonlijk socialisme noemt, maar die bij Marx den naam draagt van eerste fase van het communisme) zegt, dat zij eene „rechtmatige verdeling” en „gelijk recht” van elkeen op het gelijke arbeidsproduct beteekent, dan dwaalt Lassalle. Marx onthult zijn dwaling.

„Gelijk recht”, zegt Marx, hebben wij dan inderdaad, maar het is nog het „burgerlijke recht”, dat, zooals elk recht, ongelijkheid veronderstelt. Ieder recht is de aanwending van den zelfden maatstaf op verschillende mensen, die in werkelijkheid niet aan elkaar gelijk zijn; en daarom is het „gelijke recht” een verstoring van de gelijkheid en eene onrechtvaardigheid. Inderdaad krijgt ieder, die een zelfde arbeidshoeveelheid van maatschappelijken arbeid als ieder ander levert, — een gelijk aandeel uit het maatschappelijk verbruiksfonds (na de genoemde aftrekkingen).

Intusschen zijn de enkele mensen onder elkander niet gelijk; de een is sterker, de ander zwakker, de een is

getrouwd, de ander niet; de eene heeft meer kinderen, de ander minder enz.

..... „Bij gelijke arbeidslevering”, besluit Marx, „en dus gelijk aandeel aan het maatschappelijk verbruiksfonds ontvangt dus de een inderdaad meer dan de ander, is de een rijker dan de ander enz. Om al deze misstanden te vermijden, zou het recht, in plaats van gelijk, ongelijk moeten zijn.” (Blz. 567.)

Rechtvaardigheid en gelijkheid kan dus de eerste fase van het communisme nog niet geven: verschillen in rijkdom blijven bestaan; maar de uitbuiting van den eenen mensch door den anderen wordt onmogelijk, want de produktiemiddelen, de fabrieken, de machines, de grond enz. kunnen niet meer als privaat-eigendom gehandhaafd worden. Marx vernietigt Lassalle's frase van „gelijkheid” en „rechtvaardigheid” in het algemeen, en toont dan den ontwikkelingsgang der communistische maatschappij, die gedwongen is, eerst alleen de „onrechtvaardigheid” te verwijderen, dat de produktiemiddelen door enkele personen in beslag genomen zijn, en die niet in staat is met één slag ook de verdere onrechtvaardigheid te verwijderen, die in de verdeling der gebruiksvoorwerpen volgens „den arbeid” (en niet volgens de behoeften) bestaat.

De vulgair-ekonomen, onder hen burgerlijke professoren, zooals „onze” Tugan-Baranowski, verwijten steeds aan de socialisten, dat zij de ongelijkheid der menschen verwaarloozen en van eene opheffing dezer ongelijkheid „droomen”. Zulk een verwijt bewijst, zooals wij zien, alleen de buitengewone onwetendheid der heeren burgerlijke ideologen.

Marx rekent niet alleen zoo nauwkeurig mogelijk met de onvermijdelijke ongelijkheid der menschen, maar is er zich ook van bewust, dat de overgang alleen der produktiemiddelen in het bezit der geheele maatschappij („socialisme” in den gewonen zin van het woord) de misstanden der verdeling en der ongelijkheid van het „burgerlijke recht” niet doet verdwijnen, die voortbestaan, voor zoover de produkten „naar gelang van den arbeid” verdeeld worden.

..... „Maar deze misstanden”, zoo gaat Marx voort, „zijn onvermijdelijk in de eerste fase der communistische maatschappij, zooals zij juist uit de kapitalistische

maatschappij na lange barensweeën is voortgekomen. Het recht kan nooit hooger zijn dan de economische vorm en de daardoor bepaalde ontwikkeling der cultuur der maatschappij." (Blz. 567.)

Op deze wijze wordt het „burgerlijk recht” in de eerste fase der communistische maatschappij (die men gewoonlijk socialisme noemt) niet geheel opgeheven, maar slechts gedeeltelijk, naar gelang van de hoogte der reeds voltrokken economische omwenteling, dus alleen voor zoover het de produktiemiddelen betreft. „Het burgerlijk recht” beschouwt ze als het privaat-eigendom van afzonderlijke personen. Het socialisme maakt ze tot gemeenschappelijk eigendom. En in zoover, — en alleen in zoover — valt „het burgerlijk recht” weg.

Maar toch blijft het, in zijn andere deelen bestaan, ter wille van de regeling der verdeeling der produkten en der arbeidsverdeeling onder de leden der maatschappij. „Wie niet werkt, zal ook niet eten”, — dit socialistisch beginsel is reeds verwezenlijkt; „voor het gelijke bedrag arbeid het gelijke aandeel produkten”, — ook dit socialistisch beginsel is reeds verwezenlijkt. Maar toch is dat nog niet communisme, dat ruimt het „burgerlijk recht” nog niet op, volgens hetwelk ongelijke menschen voor ongelijke (in werkelijkheid ongelijke) hoeveelheden arbeid een gelijk aandeel produkten ontvangen.

„Dat zijn misstanden”, zegt Marx, maar zij zijn in de eerste fase van het communisme onvermijdelijk, want zonder in utopisterij te vervallen, kan men bijna niet aannemen, dat de menschen dadelijk na den staat van het kapitalisme geleerd zullen hebben; zonder alle rechtsnormen ten nutte der gemeenschap te werken; want met één slag zijn door de afschaffing van het kapitalisme de voorwaarden voor zulk een verandering nog niet gegeven.

En andere rechtsnormen dan het „burgerlijk recht” hebben wij niet. En in zoover blijft nog de noodzakelijkheid van den staat bestaan, die het gemeenschappelijk eigendom van de produktiemiddelen handhaaft en de gelijkheid bij het arbeiden en het gelijke recht bij de verdeeling bewaakt.

De staat sterft af, in zoover er geen kapitalisten meer zijn, geen klassen meer zijn, en geen klasse meer onderdrukt worden kan.

Maar de staat is nog niet geneel afgestorven, want nog blijft de bewaking van het „burgerlijk recht” over, dat de feitelijke ongelijkheid sanctioneert. Voor het volkomen afsterven van den staat is het volkomen communisme noodig.

4. Hoogere Fase der communistische Maatschappij.

Marx gaat verder:

..... „In eene hoogere fase der communistische maatschappij, nadat de knechtende onderwerping der individuen aan de arbeidsverdeeling, en daarmede ook de tegenstelling tusschen geestelijken en lichamelijken arbeid verdwenen is; nadat de arbeid niet alleen middel tot leven, maar zelf de eerste levensbehoefte geworden is; nadat met de alzijdige ontwikkeling der individuen ook de produktiekrachten gegroeid zijn, en alle springbronnen van den genootschappelijken rijkdom voller vloeien, — eerst dan kan de enge burgerlijke rechtshorizon geheel overschreden worden en de maatschappij op hare vanen schrijven: Ieder naar zijn bekwaamheid, aan ieder naar zijn behoeften.” (Blz. 567.)

Nu eerst kunnen wij de geheele juistheid van de woorden van Engels beoordeelen, toen hij onverbiddelijk de onzinnigheid van het verbinden der woorden „vrijheid” en „staat” hoonde. Zoolang er een staat is, bestaat er geen vrijheid. Wanneer de vrijheid bestaan zal, zal er geen staat meer zijn.

Den economischen grondslag tot het volkomen afsterven van den staat vormt een zoo hooge graad van communisme, dat de tegenstelling tusschen geestelijken en lichamelijken arbeid verdwijnt, dus een der voornaamste bronnen der tegenwoordige maatschappelijke ongelijkheid, daarbij een bron, die door den overgang alleen der produktiemiddelen in de handen der maatschappij, door de onteigening der kapitalisten alleen nog volstrekt niet weggeruimd worden kan.

Deze onteigening geeft de mogelijkheid van eene kolossale ontwikkeling der produktiekrachten. En wanneer wij zien, hoe reeds nu deze ontwikkeling door het kapitalisme geweldig wordt tegengehouden, hoe veel op grond van de tegenwoordig reeds bereikte techniek verder gebracht

had kunnen worden, dan mogen wij met volkomen zekerheid zeggen, dat de onteigening der kapitalisten eene ongedachte ontwikkeling der produktiekrachten der menschelijke maatschappij te voorschijn roepen zal. Hoe snel of hoe vroeg deze ontwikkeling zich zal ontplooiën, hoe snel zij tot een opgeven van de arbeidsverdeeling, tot de opheffing van de tegenstelling tusschen geestelijken en lichamelijken arbeid en de verheffing van den arbeid tot de „eerste levensbehoefte” voeren zal, dat weten wij niet, en dat kunnen wij niet weten.

Wij mogen dus slechts spreken van het onvermijdelijk afsterven van den staat. Wij houden in het oog, dat dit proces zeer langdurig is en afhangt van de snelheid der ontwikkeling van de hoogere fase van het communisme, maar wij laten de vraag volkomen open, tot aan welken termijn of in welke vormen dit afsterven zich zal hebben voltrokken, want wij hebben geen materiaal, aan de hand waarvan zulke vragen opgelost zouden kunnen worden.

De staat zal dan geheel afgestorven zijn, wanneer de maatschappij den regel zal hebben verwezenlijkt: „Ieder naar zijn bekwaamheid, aan ieder naar zijn behoeften”, dat wil zeggen, wanneer de menschen zich zoo gewend zullen hebben de grondwetten van het samenleven te bewaren en hun arbeid zoo produktief zijn zal, dat zij vrijwillig, ieder naar zijn bekwaamheden, zullen werken. „De enge burgerlijke rechtshorizon” die iemand met het harde hart van een Shylock doet uitrekenen of hij ten slotte niet een half uur langer gewerkt of iets minder betaald gekregen heeft dan een ander — deze enge horizon zal dan overschreden zijn. De verdeeling der produkten zal geene regeling van de aan ieder persoon te verdeelen hoeveelheid van den kant der maatschappij eischen, want ieder zal vrij nemen, „naar zijn behoeften”.

Van burgerlijk standpunt uit valt het gemakkelijk zulk eene maatschappij-inrichting als „pure utopie” voor te stellen; — en dan maakt men er zich vroolijk over, dat de socialisten aan iedereen beloven, dat hij het recht zal hebben, zonder eenige contrôle over den arbeid van elk burger afzonderlijk, zooveel truffels, automobielen, piano's etc. als hij wil te vorderen. De meeste burgerlijke geleerden bepalen zich ook heden nog daartoe, dat zij zich over deze dingen alleen

maar vroolijk maken, maar zij bewijzen daarmee zoowel hun onwetendheid, als hun eigen onbaatzuchtige bescherming van het kapitaal.

Onwetendheid — want het komt geen socialist in den zin te „beloven”, dat de hoogere ontwikkelingsfase van het communisme komen moet; het vooruitzien van een dergelijken tijd door de groote socialisten onderstelt ook een produktiviteit van den arbeid en een menschenslag, dat van het tegenwoordige ver verwijderd is, van dezen haastigen mensch, die in staat is, „mir nichts, dir nichts”, — zooals de seminaristen in de schetsen van Pomjalowski, — openbare voorraadsmagazijnen te beschadigen en het blauwe van den hemel te verlangen.

Tot „de hoogere” fase van het communisme begonnen zal zijn, eischen de socialisten de allerstrengste contrôle van de maat van arbeid en gebruik door de gemeenschap, en door den staat; alleen moet deze contrôle beginnen met de onteigening der kapitalisten, met de contrôle der kapitalisten door de arbeiders, en zij moet doorgevoerd worden niet met hulp van een beambtenstaat, maar van den staat der gewapende arbeiders.

De baatzuchtigheid der bescherming van het kapitalisme door de burgerlijke ideologen (en hun trawanten van de soort der heeren Zeretelli, Tschernof en C^o.) bestaat vooral daarin, dat zij door disputen en gesprekken over de verre toekomst de brandende en aktueele vraagstukken der tegenwoordige politiek, zooals de onteigening der kapitalisten, verdoezelen; de verandering van alle staatsonderdanen in arbeiders en beambten van het ééne groote „syndikaat”, n.l. van den staat, en de totale onderwerping van den geheelen arbeid van dit geheele syndikaat aan de werkelijk democratische regeering, de regeering der afgevaardigden der arbeiders- en soldaten-raden (Soviets).

Wanneer een geleerde professor, en achter hem de brave burger en daarna de heeren Zeretelli en Tschernof van onverstandige utopieën, van demagogische beloften der bolschewiki of de onmogelijkheid van de „invoering” van het socialisme spreken, dan meenen zij eigenlijk het hoogere stadium of de hoogere fase van het communisme, en dit „in te voeren” heeft noch iemand beloofd, noch zelfs er aan

gedacht, want „invoeren” kan men het in het geheel niet.

En daarmee raken wij de vraag naar het wetenschappelijk onderscheid tusschen socialisme en communisme, een onderscheid, dat Engels in de geciteerde opmerking over het onjuiste van den naam „sociaaldemokraat” ook aanroert. In politiek opzicht zal het onderscheid tusschen de eerste of lagere en de hogere fase van het communisme met der tijd waarschijnlijk ontzaggelijk groot zijn; maar nu, onder het kapitalisme, lang bij dit onderscheid te verwijlen, zou dwaas zijn; en het naar den voorgrond schuiven, dat zouden hoogstens enkele anarchisten kunnen (wanneer er ten minste onder de anarchisten nog menschen over zijn, die niet veel „bijgeleerd” hebben, nadat, op de manier van Plechanof, de Krapotkins, Graves, Cornelissens, en de andere „lichten” van het anarchisme zich veranderd hebben in sociaalchauvinisten, of in loopgraafanarchisten, zooals Ghe, een der weinige anarchisten die eer en geweten bewaard hebben, zich uitdrukt).

Het wetenschappelijk onderscheid tusschen socialisme en communisme evenwel is duidelijk. Dat, wat gewoonlijk socialisme genoemd wordt, duidde Marx aan als de eerste of lagere fase der communistische maatschappij. Het woord „communisme” kan ook daar aangewend worden, in zoover de produktiemiddelen gemeenschappelijk eigendom zijn; maar men moet hierbij niet vergeten, dat dit communisme niet volledig is. De groote waarde der uitlegging van Marx bestaat hierin, dat hij ook hier konsekwent de materialistische dialektiek, de ontwikkelingsleer aanwendt en het communisme opvat als iets, dat zich uit het kapitalisme ontwikkelt. In plaats van scholastisch-geconstrueerde, „bedachte” definities en onvruchtbare haarkloverijen (wat beteekent communisme, wat socialisme?) ontleedt Marx, wat men als de fasen van economische rijpheid voor het communisme mag aangeven.

In zijn eerste fase, op zijn eersten trap, kan het communisme nog niet geheel rijp zijn in economisch opzicht, nog niet geheel vrij van de overleveringen en overblijfselen van het kapitalisme. Daaruit volgt een zoo opvallende omstandigheid als het behouden van den „engen burgerlijken rechtshorizon” — bij het communisme in zijn eerste fase.

Het burgerlijk recht onderstelt met betrekking tot de verdeling der gebruiksvoorwerpen natuurlijk ook onvermijdelijk den burgerlijken staat, want het recht is niets zonder een apparaat, dat in staat is tot in acht nemen van het recht te dwingen.

Het komt dus hierop neer, dat onder het communisme niet alleen een tijd lang het burgerlijke recht blijft bestaan, maar zelfs de burgerlijke staat — zonder de bourgeoisie!

Dit kan paradox of een dialektisch spiegelgevecht lijken, wat immers aan het Marxisme dikwijls verweten wordt door menschen, die zich nooit de geringste moeite gaven, ook maar eenigszins zijn ontzaggelijk diepen inhoud na te gaan.

In werkelijkheid toont ons echter het leven bij elken stap, in de natuur zoowel als in de maatschappij, overblijfsels van het oude in het nieuwe. En Marx schoof niet willekeurig een stukje burgerlijk recht in het communisme in, doch toonde alleen datgene, wat economisch en politiek in de maatschappij, die uit den schoot van het kapitalisme komt, onvermijdelijk is.

De democratie speelt in den bevrijdingsstrijd der arbeidersklasse tegen de kapitalisten een groote rol. Maar de democratie is volstrekt niet een grenslijn, die niet te overschrijden is, doch vormt slechts eene etappe op den weg van het feodalisme naar het kapitalisme en van het kapitalisme naar het communisme.

Demokratie beteekent gelijkheid. Men weet, welk een groote rol de gelijkheid en de leus der gelijkheid spelen in den strijd van het proletariaat — wanneer men tenminste gelijkheid in den zin van afschaffing der klassen opvat. Maar democratie beteekent eerst formeele gelijkheid. En terstond na de verwezenlijking van het gelijke recht van alle leden der maatschappij met betrekking tot het eigendom der produktiemiddelen, d. w. z. zoodra de gelijkheid van den arbeid en van het arbeidsloon bereikt is, zal onvermijdelijk de vraag zich voor de menschheid verheffen, hoe leidt de weg verder, van de formeele gelijkheid tot de daadwerkelijke of tot de verwezenlijking van den regel: „Ieder naar zijn bekwaamheid, aan ieder naar zijn behoeften”. Welke etappes, den weg van welke praktische maatregelen de menschheid zal moeten afleggen om dit hoogste doel te be-

reiken — dat weten wij niet en dat kunnen wij niet weten. Maar men stelle het zich klaar voor oogen, hoe oneindig valsch de gewone voorstelling van den burger is, dat het socialisme iets doods, iets verstands, eeuwig hetzelfde blijvends is, terwijl in werkelijkheid eerst met het socialisme de snelle, waarachtige wezenlijke vooruitgang op alle gebieden van het openbare en private leven begint, eene massabeweging, die zich onder deelneming van de meerderheid der bevolking en dan der geheele bevolking voltrekt.

Demokratie is een staatsvorm, een der soorten van staat. Bijgevolg is zij, zooals iedere staat, een georganiseerde systematische aanwending van geweld. Dit aan den eenen kant. Aan den anderen kant echter beteekent zij eene formeele erkenning der gelijkheid aller burgers van den staat, het gelijke recht van allen op de bepaling der staatsinrichting en van het staatsbestuur. En dat is wederom daarmee verbonden, dat de democratie op een bepaalden trap van haar ontwikkeling ten eerste de revolutionaire klasse, het proletariaat tegen het kapitalisme vereenigt, en het verder de mogelijkheid geeft, de burgerlijke, zij het dan ook een republikeinsch-burgerlijke staatsmachine te breken, in stukken te slaan, van het aangezicht der aarde te doen verdwijnen, en met de staatsmachine tegelijk het staande leger, de politie en het leger van beambten, en haar te vervangen door een meer democratische, maar toch nog staats-machinerie, in den vorm van gewapende arbeidersmassa's, die in de volksmilitie overgaan.

Hier verandert „quantiteit in qualiteit”: een zoodanige trap van democratie voert tot het overschrijden van het raam der burgerlijke maatschappij en tot het begin van haar socialistische omvorming. Wanneer inderdaad allen aan het staatsbestuur deelnemen, dan kan het kapitalisme zich niet langer houden. En de ontwikkeling van het kapitalisme schept van haar kant de voorwaarden, dat „allen” werkelijk aan het staatsbestuur deelnemen kunnen. Tot deze voorwaarden behoort een zekere hoogere graad van schoolonderricht, die in een reeks van kapitalistische landen reeds verwezenlijkt is; „de scholing en de tucht” verder der millioenen arbeiders dank zij het samengestelde, grootsche, vermaatschappelijkte apparaat der post, der spoor-

wegen, der grootbedrijven, van den groothandel, het bankwezen enz. enz.

Onder zulke economische voorwaarden is het volstrekt zeker mogelijk, onverwijld, van vandaag op morgen, na de omverwerping van het kapitalisme en der ambtenaren, hen door gewapende arbeiders, door het geheele arbeidende volk te vervangen — met het doel: controle der voortbrenging en van het verbruik, en regeling van den arbeid. (Men verwissele niet het vraagstuk der controle en der regeling met het vraagstuk van het wetenschappelijk gevormd personeel, de ingenieurs, de bestuurders van landbouwbedrijven enz.; deze heeren werken nu voor en voegen zich naar de kapitalisten, en zoo zullen zij morgen nog beter werken voor en zich voegen naar de gewapende arbeiders.)

Regeling en controle — dat is het wezenlijke, wat tot het in orde maken, tot het op gang brengen, tot het juiste functioneeren der communistische maatschappij in haar eerste fase noodzakelijk is. Alle burgers van den staat worden hier tot aangestelden in opdracht van den staat, dien de gewapende arbeiders vormen. Alle burgers worden tot aangestelden en arbeiders van het ééne, ongedeelde staats-„syndikaat”. Het gaat er alleen om, dat allen evenveel arbeiden, de maat van den arbeid gelijkelijk in acht nemen, en evenveel loon krijgen. De regeling en de controle zijn dank zij het kapitalisme uiterst vereenvoudigd, tot de simpelste, voor ieder mensch, die eenvoudig schoolonderwijs genoten heeft, toegankelijke werkzaamheden van toezicht en boekhouding, het beheerschen der vier hoofdbewerkingen der rekenkunde en het uitreiken der daarmede corresponderende quitantiën teruggebracht ¹⁾.

Wanneer de meerderheid van het volk zelfstandig en overal zulk eene regeling en zulk eene contrôle zal beginnen uit te oefenen op de kapitalisten (die nu in aangestelden

1) Wanneer de staat, wat het overgrootste deel zijner functies betreft, tot zulk eene regeling en controle door de arbeiders zelve is gedegradeerd, dan houdt hij op »politieke staat” te zijn, dan veranderen de maatschappelijke functies van politieke in eenvoudige administratieve. (Zie boven Hoofdst. IV, 2 over de polemiek van Engels tegen de anarchisten.)

veranderd zijn), zoo goed als op de heeren intellectueelen met hun kapitalistische allures, dan zal deze contrôle universeel, echt van en voor het volk worden, dan zal niemand zich meer aan haar trachten te onttrekken, want nergens zal men zich meer voor haar „kunnen redden”.

De geheele maatschappij zal één enkele fabriek en één enkel bureau zijn met gelijken arbeid en gelijke betaling voor allen.

Maar deze „fabrieksdiscipline”, die het proletariaat na de overwinning op de kapitalisten en de omverwerping der uitbuiters, zal uitstrekken over de geheele maatschappij, is volstrekt niet ons ideaal of ook maar ons einddoel; zij beteekent slechts een kleinen stap, die noodzakelijk is voor de radikale zuivering der maatschappij van alle laagheden en afschuwelijkheden der kapitalistische uitbuiting en tot het verder voorwaartsgaan.

Van het oogenblik af, dat alle leden der maatschappij — of tenminste hun overgrootste meerderheid — geleerd hebben zelf het staatsbestuur te beheerschen, dat zij het zelf in handen zullen genomen hebben en de controle over de verdwijnend kleine minderheid der kapitalisten, — de heertjes, die zoo graag hun kapitalistische allures zouden willen behouden, — en over de door het kapitalisme diep gedemoraliseerde arbeiders zullen hebben begonnen, — van dat oogenblik af zal de noodzakelijkheid van elk bestuur beginnen te verdwijnen. Hoe volkomener een democratie is, des te nader is het oogenblik, dat zij overbodig wordt. Hoe democratischer de „staat” is, die uit gewapende arbeiders bestaat en die reeds geen „staat in den eigenlijken zin van het woord” meer is, des te eerder zal iedere staat beginnen te verdwijnen.

Want zoodra allen het besturen geleerd zullen hebben en in der daad zelfstandig de maatschappelijke productie zullen bewaken, zelfstandig de regeling en de contrôle op de nietsdoeners, de heerenzootjes, de zwendelaars en dergelijke „bewakers der traditie van het kapitalisme” zullen uitoefenen, dan zal het overtreden van deze algemeen geldige wetten van regeling en controle uiterst moeilijk worden, zal tot de zeldzaamste uitzonderingen behooren en waarschijnlijk eene zoo snelle en ernstige bestraffing ten gevolge hebben (want

de gewapende arbeiders zijn menschen van het praktische leven en niet sentimenteele verweekelijkte intellectueelen; zij laten niet met zich spotten), dat de noodzakelijkheid, de eenvoudige grondregelen van het menscheijk samenleven te vervullen zeer spoedig tot gewoonte worden zal.

En eerst dan zal de deur wijd open staan voor den overgang van de eerste fase der communistische maatschappij tot haar hogere fase, en daarmee zal ook de mogelijkheid worden geschapen van het volkomen afsterven van den staat.